

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES

O'ZBEKISTONDA ILMIY TADQIQOTLAR:

DAVRIY ANJUMANLAR

DAVRIYLIGI: 2018 | 2022

TOMAS ALVA EDISON
(1847-1931)

2022

MART

№38

CONFERENCES.UZ

Toshkent shahar, Amir
Temur ko'chasi, pr.1, 2-uy.

+998 97 420 88 81

+998 94 404 00 00

www.tadqiqot.uz

www.conferences.uz

**ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ
АНЖУМАНЛАР:
7-ҚИСМ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЗБЕКИСТАНА: СЕРИЯ
КОНФЕРЕНЦИЙ:
ЧАСТЬ-7**

**NATIONAL RESEARCHES OF
UZBEKISTAN: CONFERENCES
SERIES:
PART-7**

ТОШКЕНТ-2022

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” [Тошкент; 2022]

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” мавзусидаги республика 38-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 март 2022 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2022. - 23 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги ҳузуридаги ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

1. T.F.Temirova, I.Ashirmatova NOFILOLOGIK TA'LIM MUASSASALARIDA TIL O'RGANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	7
2. Kudaybergenova Gúlparsin Polatbayevna QARAQALPAQ TILINE RUS TILINEN KIRGEN YURIDIKALÍQ TERMINLER.....	9
3. Матякубова Зилола Халилуллаевна ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ДИДАКТИК ЎЙИНЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ	11
4. Xolmanova Sh. Q., Suvonova N. N. BADIY MATNLARDA SALBIY IBORALARNI QO'LLASHGA XOS TAMOYILLAR TAHLILI	13
5. Маткаримова Ашурхон Исмоиловна ТИЛШУНОСЛИКДА “ЎУРМАТ” ШАКЛЛАРИНИНГ ТИЛ ВОСИТАЛАРИ ОРҚАЛИ ВОЖЕЛАНТИРИЛИШИ	16
6. Xayitova Yulduzxon Javlonbek qizi CHO'LPON SHE'RIYATIDA SHARQ AYOLLARI TIMSOLI	18
7. Obidjonov Xojimurod Xudoyberdi o'g'li OMONIMLARLARNING USLUBIY XUSUSIYATLARI	20
8. Kutimova Amangul Kalbayevna MAKTABLARDA O'ZBEK TILINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH	21
9. Носирова Умидахон Икромовна ТИЛШУНОСЛИКДА ПОЭТИК СИМПТОМ МАСАЛАСИ.....	23
10. Ochilov Bahodir Ramozon o'g'li, Yaxshiyev Shahzod Sherali o'g'li MAQSUD SHAYXZODANING QARDOSH XALQLAR ADABIYOTIGA QO'SHGAN HISSASI	25
11. Sobirova Dilafruz Chorievna NEW WAYS TECHING ENGLISH LANGUAGE	27
12. Makhbuba Toshpulatova IDIOMS FROM THE WORLD OF TECHNOLOGY	29
13. Yo'ldoshaliyeva Muyassarxon Yo'ldoshboy qizi “BOBURNOMA”DA KELITIRILGAN IJODKORLAR TAVSIFI.....	31

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

NOFILOLOGIK TA'LIM MUASSASALARIDA TIL O'RGANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Ilmiy rahbar: T.F.Temirova

TDTU OF “O‘zbek tili va adabiyoti
kafedrası o‘qituvchisi

I.Ashirmatova Islom Karimov nomidagi

TDTU OF 3D-20 KI guruh talabasi

Telefon:97.8713070

Yagona199212@mail.ru

Annotatsiya: Davlatimiz tomonidan til o‘rganishga qaratilayotgan kata e‘tibor natijasida hozirda deyarli har bir ta‘lim muassasalarida horijiy tillarni o‘rganish va o‘rgatish alohida e‘tibor berilmoqda. Shu jumladan nofilologik ta‘lim muassasalari talabalarining horijiy tillarni o‘zlashtirishida duch keladigan muammolarni bartaraf etishda bir qancha metodlardan foydalanilmoqda.

Kalit so‘zlar: texnologiya, metod, klaster, sinkveyn, amaliy tilshunoslik, terminlar, lug‘at,

Respublikamizda ta‘lim tizimiga qaratilayotgan alohida e‘tibor samarasi o‘laroq, hozirda yoshlarimiz bilim cho‘qqilarida yuqori marralarni zabt etishmoqda. Bu jarayonda tajribali pedagog kadrlarning xizmati va mashaqqatlarini alohida ta‘kidlab o‘tmaslikning iloji yo‘q.

Bizga ma‘lumki tilshunoslik tillarni o‘rganuvchi fan bo‘lib, o‘z navbatida ikki turga bo‘linadi. Nazariy va amaliy lingvistika. Nazariy tilshunoslik, tilning strukturasi (grammatikasi) va uning ma‘nosi ni(semantikasini) o‘rganadi [1]. Amaliy tilshunoslik, asosan , tilshunoslikda o‘rganilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash bilan shug‘ullanadi. Amaliy tilshunoslik tarkibiga horijiy tillarni o‘rganish va o‘rgatish, tarjima, nutq terapiyasi va patologiyasi, kabi fanlar kiradi.

Til o‘rganish jarayonining samaradorligini oshirishda pedagog kadrda chuqur bilim, malaka va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish talab etiladi.

Aynan nofilologik ta‘lim muassasalarida dars jarayonining samaradorligini oshirishda pedagogning mavjud ped texnologiyalardan unumli foydalanishi muhim hisoblanadi. Hozirda ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanilmoqda [2]. Jumladan, “klaster” metodi. Bu texnologiya talabalarining aynan bir mavzudagi fikrlarini jamlash uchun muhim hisoblanadi. Aynan chet tili darslarini tashkil qilishda ushbu texnologiyadan muayyan bir mavzuga oid yangi so‘z va terminlarni yig‘ish, esga olishda foydalanish mumkin. Bunda, talaba bevosita mavzuga oid so‘z va iboralar uning lug‘at bazasida bor yo‘qligini va aynan tanlangan mavzuni nechta so‘z bilan ifodalay olish qobiliyatini tekshirish mumkin. Ayni texnologiyani dars jarayonida qo‘llash bilan auditoriyani jonlantirish va talabalarni o‘z lug‘at bazalarini mukammallashtirishga undash mumkin. Masalan, darsning mavzusi “My city” bo‘lsa talabalarining mavzuga oid so‘z boyliklarini tekshirish uchun klasterdan foydalanamiz. Jumladan,

Klaster tarmoqlarining ko'p bo'lishi yuqorida aytib o'tilganidek talabalarning lug'at boyliklariga bog'liq. Dars jarayonida hosil bo'lgan klaster orqali talabalarga ushbu mavzuda matn yozishni topshirish mumkin. Bunda klaster matnning homaki varianti bo'lib tayyor so'zlardan matn yozish talabalarga qiyinchilik tug'dirmaydi. Shu bilan birga bevosita ulardagi yozish (writing) qobiliyati o'sib borishiga yordam beradi.

Dars samaradorligini oshirishda muhim bo'lgan texnologiyalardan yana biri – BBB texnologiyasidir. Bu texnologiya o'ziga hosligi talabalarning mavzuga va fanga oid bilimlarini aniqlashga va o'qituvchi talabalarga aynan qanday ma'lumot berishi kerakligi va mavzuni murakkab, soda va oddiyroq tarzda ifodalashi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Dars jarayonini samarali tashkil qilishda pedagog kadr ahamiyat berishi kerak bo'lgan yana bir muhim omil bu guruhning bilish darajasi (level). Yuqoridagi metod orqali o'qituvchi guruhning bilim darajasini aniqlab shu asosda darsni tashkil qilishi mumkin.

O'tilgan mavzu qay darajada o'zlashtirilganligini sinkveyn texnologiyasi orqali aniqlash mumkin. Ma'lumki sinkveyn fransuzcha “besh” degan ma'noni anglatadi. Bu texnologiya orqali mavzuning o'rganilganlik darajasini va talabalarning lug'at boyliklarini ham aniqlashimiz mumkin bo'ladi.

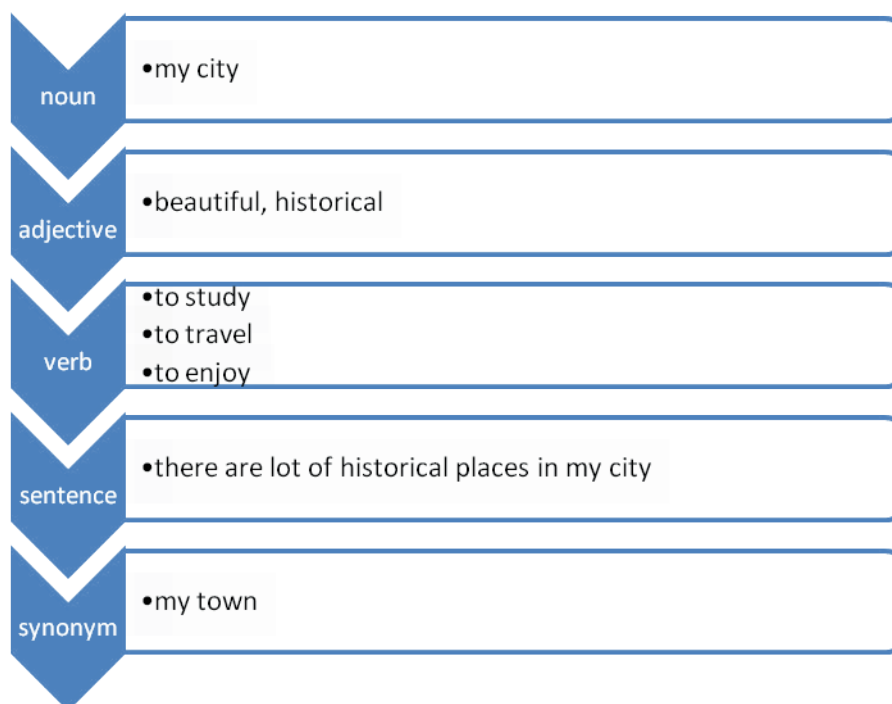
Ot (1ta so'z)

Sifat (2 ta so'z)

Fe'l (3 ta so'z)

Ibora (gap bilan ta'rif beriladi)

Sinonim (1ta so'z)

Shuningdek dars samaradorligini oshirishda va talabalarning faolligini ta'minlashda guruh bo'lib (group work) va juft bo'lib (pair work) ishlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Aytish mumkinki darsning samaradorligi pedagogning tajribasiga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda innovatsion vositalardan unumli foydalanishiga bog'liq[3].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rob Batstone, Language Teaching. A scheme for teacher education, Oxford University Press, 1994, p.55

2. Авлиякулов Н.Х. Замонавий ўқитиш технологиялари. Ўқув қўлланма. -Т: 2001. – 68 с.

3. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси. – Т.: Таълим маркази, 1999. -55 с.

Internet saytlar:

Uz.infocom.uz/ta'limtexnologiyalari

www.esljobproject.com/esl_info/methods-approaches.

QARAQALPAQ TILINE RUS TILINEN KIRGEN YURIDIKALÍQ TERMINLER

Kudaybergenova Gúlpارشin Polatbayevna,
Berdaq atındađı QMU magistrantı
+998933680130

ANNOTACIYA: Qaraqalpaq tiliniń sózlik quramında basqa túrkiy tiller sıyaqlı rus tili hám rus tili arqalı basqa tillerden ózlesken yuridikalıq terminlerdi kóplep ushıratamız. Biz bul maqalamızda rus tilinen ózlesken yuridikalıq terminlerdi tillik tárepten analiz isledik.

GILT SÓZLER: blank, otvod, zabastovka, neustoyka, raport, protokol, ilimiy keńes, komissiya.

Hárbir tildiń sózlik quramı ishki múmkinshilikler menen birge sırtqı derekler tiykarında da bayıp, rawajlanıp otradı. Tillerdiń bir-birine tási, bir tilden ekinshi tilge sózlerdiń ótiw-jámiyettiń rawajlanıwındaǵı zańlı qubılıs. Bul qubılıs, ásirese, jámiyettiń rawajlanıwınıń belgili bir basqıshında sózlik quramǵa basqa tillerden sózlerdiń awısıwında ayqın seziledi. Qaraqalpaq tiliniń sózlik quramında arab, parsı, rus hám rus tili arqalı basqa tillerden kirgen sózlerdiń kóplep ushırasıwı bul tillerdiń tásiriniń ayırıqsha kúshli ekenligin kórsetedi.

Basqa túrkiy tiller sıyaqlı qaraqalpaq tiliniń sózlik quramında rus tili hám rus tili arqalı ingliz, francuz, nemis, italyan, ispan hám grek, latin tilinen yuridikalıq terminler kirip kelgen. Biz yuridikalıq terminlerdi shıǵısına qaray klassifikaciyalawda ózbek tilinde baspadan shıqqan «Yuridikalıq enciklopediya» (2010) «Yuridik atamalar va iboralar lug’ati» (1993) «Ruscha-o’zbekcha yuridik atamalar lug’oti» hám sonday-aq, qaraqalpaq tilinde baspadan shıqqan «Yuridikalıq terminlerdiń qaraqalpaqsha túsindirme sózligi» (2003) miynetlerinen paydalandıq. Biz bul maqalamızda qaraqalpaq tilindegi yuridikalıq terminlerdiń shıǵısı boyınsha rus tilinen kirgen terminlerdi jıynadıq hám olarǵa tillik tárepten analiz isledik:

Blank-baspa is qaǵazı. Hújjet blankası quramına kiretuǵın turaqlı zárúrli bólimler hújjetke bolıwı shárt bolǵan májbúriy bólimler bolıp tabıladı. Bunday bólimler qaǵazdıń standart betine aldın-ala kirgizilip, baspaxana usılı menen yamasa belgili shtamp járdeminde kóbeytileđi. [1.35]

Ózbekstan Respublikasında ámeldegi mámleketlik standartına muwapıq, shólkemlestiriw-biylik hújjetleri ushın zárúrli bólimler quramınan kelip shıǵıp, xızmet blankalarınıń eki túri engizilgen: *xatlar blankası* hám *ulıwma blanka*.

Otvod- bas tartıw, bólip shıǵarıw. 1) sud, prokuror, tergewshi, qorgawshi, sud májlisi xatkeriniń qandayda bir tiykarǵı sebeplerge baylanıslı iste qatnasıwdan shetlestiriliwi, (bas tartıwı); 2) mámleket organı tárepinen qabıl etilgen qarar arqalı paydalanıw ushın ajratıw (mısalı: jer uchastkasın ajratıw)

Zabastovka- is taslaw. Ózleriniń siyasiy hám ekonomikalıq talapların orınlatıw ushın adamlardıń shólkemleskenlik túrinde bir yamasa bir neshe kárxanalarda jumısın toqtatıwı.

Neustoyka- nızam hújjetleri yamasa shártname menen belgilengen, qarızdar minnetlemeni orınламаған yamasa tiyisli bólegin orınламаған jaǵdayda kriditorǵa tólewı shárt bolǵan pul. Eger shártnamada onı múddetinen aldın biykarlaw ushın járiyma (neustoyka) tólewı haqqındaǵı óz ara minnetlemeleri názerde tutılǵan bolsa, onda jumıs beriwshi xızmetkerden shártlesilgen pul summasın tólewdi talap etiwge haqlı.

Raport- bizińshe málimleme. Házirgi kúnde bul termin qollanıwdan shıǵıp qaldı hám qaraqalpaq tilindegi ataması málimleme dep berildi.

Belgili bir mákeme (strukturalıq bólim) baslıǵına xızmet wazıypası menen baylanıslı áhmiyetli máseleler boyınsha yamasa joqarı uyım, lawazımlı shaxsqa qanday da bir waqıya hám hádiyse haqqında xabardar etiw zárúrligi tuwılǵanda usınılatuǵın tolıq jazba maǵlıwmat. Onda, ádette, bayanlanıp atırǵan máseleler boyınsha dúziwshiniń (jaziwshi) usınısları sáwlelenedi. [1.166]

Protokol- bizińshe bayanlama. Túrlı jıynalı, keńes hám basqa túrlı konferenciyalardıń barısın, májilis qatnasıwshılarınıń shıǵıp sóylewleri hám olar qabıl etken qararlardı anıq, tolıq jaǵdayda dizimge alıwshı rásmiy hújjet. Ol waqıyanıń ornı, waqtı hám jaǵdayı haqqında maǵlıwmat beriw menen birgelikte, qararlardıń durıs qabıl etilgenligin tekseriw hám olardıń orınlanıwın qadaǵalawǵa imkaniyat beredi.

Turaqlı jumıs islewshi organlar (ilimiy keńes, hákimlik hám basqalar), sonday-aq, waqıtsha jumıs islewshi organlar (konferenciya, jıynalıslar, komissiyalar) jumıslarında, álbette, bayanlama jazılıwı kerek. Bayanlamanı jazıwdı shólkemlestiriw xatkerdiń tiykarǵı wazıypalarınan biri.

Bayanlama túrli organlardín turaqlı xatkerleri tárepinen dúziledi hám rásmiylestiriledi. Waqıtsha jumıs islewshi organlar májilislerinde bolsa jıynalıs procesinde saylangan xatker usı jumıstı orınladı. Bayanlamada óz kórinisin tapqan xabarlardıń anıqlıǵı ushın barlıq juwapkershilik májilis baslıǵı hám xatkerine júklenedi.

Mine, rus tilinen kirgen yuridikalıq terminlerdi úyrengenimizde olardıń kópshiliginiń qaraqalpaq tilinde ekvivalentligi bar ekenligi sebepli qollanıwdan shıǵıp qalǵanın kóremiz.

Juwmaqlap aytatúǵın bolsaq qaraqalpaq tiline rus hám rus tili arqalı kirgen sózlerdiń bolıwı unamlı qubılıs hám bul til leksikasınıń bayıwına, jámiyettiń rawajlanıwına óz úlesin qosıp otır.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Qudaybergenov M, Babajanov F, Xojanov Sh, Seytqasimov D, Jaksimova U. Mámleketlik tilde is júrgiziw: ámeliy qollanba. T. 2021
2. Өтегенов Ж, Тилеуов Е, Есбергенов Р. Юридикалық терминлердің қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. Нөкіс. «Қарақалпақстан». 2003
3. Raxmatullaev Sh. Ózbek tilinining etimologik lugati. Toshkent, 2000

ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ДИДАКТИК ЎЙИНЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Матякубова Зилола Халилуллаевна

Тошкент шаҳар Юнусобод тумани №302 мактаб

ўзбек тили фани мутахассис ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада она тили фаниларида дидактик ўйинлардан қандай фойдаланиш ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: фонетика, орфография, дидактик ўйинлар.

Ҳозирги даврда республикаимиз ижтимоий ҳаётидаги туб ижобий ўзгаришлар бошланғич синфлар она тили таълимининг олдида муҳим талаблар қўймоқда. Машғулотларни педагогик технологиялар асосида олиб бориш давлат таълим стандартлари талабларини бажариш, болаларнинг фикрлаш даражасини мунтазам равишда ўстириб бориш, ўқувчиларнинг нутқий ва имловий саводхонлигини ўстириб бориш, ўқувчиларнинг нутқий ва имловий саводхонлигини тўла таъминлаш ана шу талаблар сирасига киради.

Она тили ўқитиш методикасида ўқувчиларнинг саводини чиқариш, грамматик тушунчаларни шакллантириш, уларнинг нутқий ва имловий саводхонлигини оширишда қўлланадиган усуллар, машқлар вариантлари кўп.

Фонетик, грамматик. Орфографик тушунчаларни мустаҳкамлаш, нутқий малакани мукаммал шакллантиришда методика фанидан белгиланган машқлар қаторида таълимий ўйинлар ҳам муҳим ўрин тутди. Таълимий ўйинларни боўка машқ турларидан фарқи шуки. Бунда бир томондан, ўқувчиларнинг зерикаши, чарчоғига барҳам берилса, иккинчи томондан болаларнинг фикрлаш жараёни тезлашади, муаян белгиланган малакаларнинг муфассал шаклланиши осонлашади.

Маълумки ўқувчи қанча ёш бўлса, дарсларда қўлланадиган қизиқарли ўйин элементларишунчалик кўп бўлиши лозим. Чунки дарсда қўлланадиган дидактик ўйин, бир томондан айрим болалар табиатида хос бўлган қизиқувчанлик, шўҳлик каби хусусиятларига мувофиқ келса, иккинчи томондан, баъзи болалардаги одамовилик, индамаслик, уятчанлик каби жихатларини бартараф этиб боради. Демак, ўйин жараёни ўқувчи психологиясида кескин ўзгаришлар ясади. Ўйин давомида ўқувчи мавҳум грамматик орфографик тушунчалар моҳиятини англай бошлайди, унинг хотирасида кўпгина сўзлар учун умумий бўлган белгилар ўрин ола бошлайди, ёзма нутқидаги орфоэпик орфографик нуқсонлар камаёди.

Таълимий ўйинлар синф жамоасининг эркин тутишларини таъминлайди, дарснинг самарадорлиги ортади. Ўйинда кўпчилик ўқувчиларнинг фаол иштироки таъминланиб, рейтинг баллари қўйиб бориш имконияти туғилади. Ўйиннинг яна бир диққатга сазовор жойи шундаки, синфда инोकлик шиддат суради. Ўқувчилар бир бирларига ёрдам беришадисинф жамоаси жипслиги янада ортади.

Она тили дарсларида мазмунига кўра таълимий ўйинлар қуйидагича тасниф қилинади:

1. Фонетик график ўйинлар
2. Сўзясаш ўйинлари
3. Грамматик ўйинлар
4. Орфографик ўйинлар
5. Нутқ ўстириш ўйинлари

Таълимий ўйинлар ўтказилиши характерида кўра қуйидаги турларга ажратилади:

1. Оғзаки ўйинлар
2. Индамас ўйинлар
3. Ёзма ўйинлар.

Ўйинларни ташкил қилишда ўқитувчи қуйидаги тамойилларга амал қилиши лозим:

Ўйинлар қизиқарли, содда, тушунарли, аниқ бўлиши керак. Ўйин мавзуга мос, чуқур мазмунли бўлишлиги. Ўйинда иложи борида кўпроқ ўқувчи иштирок этилиши; Ўйин ўқувчиларни муаян кўникмалари ва малакаларини шакллантириш; Ўйин ғолибларини рағбатлантириб борилиши зарурлиги.

Дидактик ўйинлар ўқувчиларнинг ўзаро ва ўқитувчилар билан ҳамкорлигини мухтахкамлашда бекиёс аҳамият касб этади.

“Ким кўп сўз билади” ўйинида ўқувчиларнинг луғат бойлигини ўстиришга ёрдам беради. Бунинг учун гуруҳ иккига бўлинади. Биринчи гуруҳ ўқувчилари тезлик билан доскага унли билан бошланадиган сўзларни ёзиш берилса, иккинчи гуруҳга эса ундош билан тугаган сўзлар берилади. Сўз ёзишдан тўхтаган ютқазган хисобланади.

“Сўз топ” Мазкур ўйинда ўқувчилар луғат устида ишлайдилар. Ўйин қондасига кўра ҳар бир ўқувчи сўз айтади кейинги ўқувчи давом эттиради. Масалан: *мактаб бола, анхор расм ва ҳақозо*.

Шунингдек бу ўйинда мавзуга оид сўзлардан ҳам фойдаланиш мумкин. Масалан, уй жиҳозларига оид сўзларни айтиш топшириғи берилганда, 1 ўқувчи: хонтахта; 2 ўқувчи: кўрпача; 3 ўқувчи: гилам; ва ҳақозо тарзда давом эттиради.

Ҳар бир дарсда қизиқарли ўйинлар билан ўтказилса дарс янада қизиқарли ва мазмунли ўтилади. Она тили фанига меҳри ва қизиқиши орта боради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Қосимова К. 4 синфда она тили дарслари. Т. “Ўқитувчи”, 1965й
2. Узлуксиз таълим. 2009й. №5
3. “Бошланғич таълим” журналі 2012 №6сон Тошкент
4. А.Ғаниев Садриддин Айнийнинг педагогик фаолияти Т. “Ўқитувчи”, 1965

BADIIY MATNLARDA SALBIY IBORALARNI QO'LLASHGA XOS TAMOIYILLAR TAHLILI.

Xolmanova Sh. Q.

SamDCHTI magistranti

Ilmiy rahbar: Suvonova N. N.

Anotatsiya: Ushbu maqolada badiiy matnlarda iboralarni qay tarzda qo'llanilishiga xos tahlillar haqida fikr yuritiladi.

Annotation : This article is about discusses specific analyzes of how expressions are used in literary texts.

Kalit so'zlar. Til, tilshunoslik, badiiy matn, ibora, frazema, frazeologik birlik, frazeologiya, tahlil.

Keywords. Language, linguistics, literary text, phrase, phrasema, phraseological unit, phraseology, analysis.

Hozirgi kunda yurtimizda chet tillarini o'rganish va o'rgatishga katta e'tibor berilmoqda. Bunday katta imkoniyatlar fransuz tili sohasida yangi tadqiqotlarni ochilishiga sabab bo'lmoqda. Insonlar o'rtasidagi aloqaning eng muhim vositasi bu tildir. Shu bilan birga tilda milliy madaniyatning o'ziga xos oynasi bo'lgan, uni saqlovchi, avloddan-avlodga yetkazuvchi vosita sifatidagi frazeologik iboralarni o'rganish katta ahamiyatga egadir. U yoki bu xalq yashayotgan joyining tabiati, iqtisodiy tizimi, og'zaki adabiyoti, badiiy adabiyoti, san'ati, fani, urf-odati aynan iboralar orqali avloddan-avlodga yetkazib beriladi.

Frazeologik birliklar obrazlilik va ekspressivlikni vujudga keltiruvchi murakkab vositalar bo'lib, ular badiiy, siyosiy va publisistik matnlarning ifodaviy ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Umumjahon tilshunosligida frazeologiya umumiy masalalari dastlab Sh.Balli tomonidan o'rganib chiqildi. U o'z asarlaridan birida shunday degan edi: "Phraseology is an intermediary field of linguistics, it can be considered as being close both to vocabulary studies, (because it studies fixed word combinations characterized by a unitary meaning), and to syntax. Moreover, given the expressive nature of phraseological phenomena, these have also been associated to stylistic"¹ – ("Frazeologiya tilshunoslikning oraliq sohasi bo'lib, uni lug'atshunoslikka ham (chunki u birlik ma'nosi bilan tavsiflangan turg'un so'z birikmalarini o'rganadi), sintaksisga ham yaqin, deb hisoblash mumkin. Bundan tashqari, frazeologik hodisalarning ekspressiv xususiyatini hisobga olgan holda, ular stilistika bilan ham bog'langan.

Yozuvchilar odatda, asar qahramonlari, undagi obrazlarni, ularni kechinmalarini tasvirlashda oddiy so'zlar bilangina kifoyalanibgina qolmaydilar. Balki ularning ustida qayta – qayta ishlaydi. Badiiy matnlarda ba'zan iboralarni qo'llashga to'g'ri keladi. Chunki iboralar matnlarni ta'sirchanligini oshiradi. Fransuz yozuvchisi *Gi de Mupassan* ham o'zining "*Bel – Ami*" ("*Azizim*") romani bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bu roman o'z davrining shox asari balki bugungi kunda ham eng ko'p nusxada chiqqan betakror roman hisoblanadi.

Gi de Mupassan "*Bel – Ami*" ("*Azizim*") romanida qahramonlar ruhiyatini tasviriy vositalar orqali, ularning g'azabi, nafratini moxirlik bilan ifodalagan. Yozuvchi inson psixologiyasini, inson ruhiyatini, ichki kechinmalarini tasvirlashda iboralardan ham keng foydalangan. Xo'sh **ibora** o'zi nima? Ibora tilimizning lug'at tarkibini tashkil etuvchi frazeologik birlik hisoblanadi. Ular ikki va undan ortiq so'zlarning ko'chma ma'nolari asosida tarkib topgan lug'aviy birlik hisoblanadi va xuddi so'z kabi lug'aviy ma'noni anglatadi.

Masalan :

Gai comme un de profundis – O'lganini kunidan xursand;

Langue dorée – so'zamol, gapga chechan;

Ibora yirik til birligi bo'lib, kamida ikkita mustaqil turkum leksemasidan (so'zlardan) tarkib topadi.² Frazeologik birliklar obrazlilik va ekspressivlikni vujudga keltiruvchi murakkab vositalar bo'lib, ular badiiy, siyosiy va publisistik matnlarning ifodaviy ta'sirchanligini oshirishga xizmat

¹ Bally Ch. A History of the English Language. –London: Routledge, 1993. – 250 p.

² Fransuzcha_frazeologik_birliklarning_etimologik_talqini pdf 17b.

qiladi. Badiiy uslubda ham iboralarining qo'llanishi o'ziga xos bo'lib, ular badiiy asar tili ta'sirchanligini, shuningdek, badiiy asar qahramonining nutqi ifodaliligini oshirishga yordam beradi.¹ So'z kabi yaxlit bir ma'noni anglatadigan bunday til birligi **frazeologik birlik** yoki **frazeologizm** ham deb yuritiladi. Iboralar frazeologik birlik sifatida tilshunoslikning yirik qismi – frazeologiya bo'limida o'rganiladi.

Iboralar 2 xil shaklda bo'ladi.

1. So'z birikmasi shaklida : oq ko'ngil kabi.
2. Gap shaklida: ilonning yog'ini yalagan.

Badiiy uslubda ham iboralarining qo'llanishi o'ziga xos bo'lib, ular badiiy asar tili ta'sirchanligini, shuningdek, badiiy asar qahramonining nutqi ifodaliligini oshirishga yordam beradi.² Iboralar nutqning emotsional – expressivligini kuchaytirish, qahramonlarning qiyofasini va ruhiy holatlarini yoritishda ham katta ahamiyat kasb etadi. Xo'sh, endi iboralarni badiiy matnlarda qay tarzda qo'llanilishini ya'ni fransuz yozuvchisi *Gi de Mupassanning* “*Bel – Ami*”

(“*Azizim*”) romanida ishlatilgan iboralarni tahlil qilamiz.

1. ***Et une colère l'envahissait contre ces gens assis et tranquilles***(MBA14b.) (Shunda uning ko'kragida maza qilib o'tirgan ushbu janoblarga nisbatan **g'azab jo'sh urib ketardi**.).

Muallif bu gapda salbiy emotsiyani ifodalashda iboradan foydalangan. Ya'ni **g'azab jo'sh urib ketmoq**. Yozuvchi bu gapda “*g'azabi jo'sh urib ketmoq*” - “*et une colère l'envahissait*” iborasidan foydalangan. Bu ibora gap shaklidagi ibora hisoblanadi. Muallif bu gapda asardagi obrazning insonlarga nisbatan bo'lgan nafratini, g'azabini ibora bilan ifodalagan. Bu gapda ibora kesim o'rnida qo'llanib kelyabdi. Bu gapdagi “*g'azabi jo'sh urib ketardi*”-*et une colère l'envahissait* so'zlari anglatadigan ma'nolarning oddiy yig'indisi bo'lmay, balki biron narsadan qattiq g'azablanishni ifodalashga asoslangan obrazli ma'nodir. Hamda tuzilishiga ko'ra gapga teng bo'lgan frazeologizm hisoblanadi. G'azabi jo'sh urib ketmoq iborasiga sinonim siifatida “*achchig'i chiqmoq*” iborasini ham aytishimiz mumkin. Bu ibora salbiy hissiyotlarni ifodalashda qo'llaniladi. Muallif bu jumlada qahramonning “o'tirgan janoblar” ga bo'lgan nafrati va g'azabini ibora orqali ifodalagan.

2. Il ***frappa du pied, et violemment***(MBA.353b.) (Jorj g'azab bilan yer tepindi). Muallif bu jumlada « g'azab bilan yer tepinmoq » – “***frappa du pied, et violemment***” iborasini qo'llagan. Inson xulq-atvorining salbiy jihatlarini ifodalovchi frazeologik birlik hisoblanadi. Bu gapda ibora kesim o'rnida qo'llanilib kelyabdi va jumlaning ta'sirchanligini oshiryabdi. Bu gapda ibora faqatgina ma'noni kuchli ifodalabgina qolmasdan, shu bilan birga shu ma'noni obrazli ham ifodalagan. Ya'ni obrazning g'azabi bilan yer tepinishini emas, balki kuchli jahli chiqqanidan yer tepinganini ifodalayabdi. To'g'ri, yozuvchi asarda bunday vaziyatda qahramonning g'azabini oddiygina qilib ko'rsatishi ham mumkin edi ammo, gapning yanada ta'sirliroq chiqishi uchun “g'azab bilan yer tepinmoq” iborasini qo'llagan. Bu ibora esa gapni yanada boyitgan. O'z o'rnida **g'azab** psixologik holat hisoblanadi.

G'azab turli sabablarga ko'ra paydo bo'lishi mumkin. Birinchi sabab bu ko'plab to'siqlar tufayli asabiylashish (asabiy charchash) va atrofdagi vaziyatlar. G'azabga sinonim sifatida *jahl* so'zini ham ishlatishimiz mumkin.

“G'azab bilan yer tepinmoq” ibora tuzilishiga ko'ra gapga teng bo'lgan frazeologizm hisoblanadi. Il ***frappa du pied, et violemment*** ushbu frazeologizmning komponentlari quyidagi so'z turkumlariga tegishlidir ;

- ***frappa*** frapper fe'lining passé simple zamonidagi III shaxs birlik shakli.
- ***du*** (article partitif) - qism bildiruvchi artikl. **A r t i k l** (Article) haqida
- qisqacha shuni aytish mumkinki, u doimo otlar oldidan qo'llanilib, otning rodini, sonini aniqlab keladi. Ular aniq (définis), noaniq (indéfinis), tutash (contractés) va qisman (partitifs) artikllarga bo'linadi. Bundan tashqari, qisqartma artikl (l'article élidé) ham mavjuddir ;
- ***pied*** (nm), (le nom) – oyoq (ot so'z turkumi) ;
- ***et*** (conjonction) – va (bog'lovchi) ;
- ***violemment*** (adverbe) – (ravish) ;

¹ Iboralar o'tish orqali o'quvchilarning nutqini o'stirish Metodikasi - Jizzax-2012, 10 – b. <http://library.ziyounet.uz> > book > download

² Iboralar o'tish orqali o'quvchilarning nutqini o'stirish Metodikasi - Jizzax-2012, 10 – b. <http://library.ziyounet.uz> > book > download

3.II lui coupe la parole dans un mouvement d'impatience dont il ne fut pas maître (MBA.281b.) - Juda jonimga tegib ketti-ku, - jahlini yashirolmay dedi. Muallif bu jumlada «couper la parole» (gapini bo'lmoq) iborasini qo'llagan. couper la parole à qn – gapini bo'lmoq, gapirishga bermaslik kabi ma'nolarni anglatadi. Ma'nosidan ko'rinib turibdiki, bu ibora salbiy ma'no kasb etuvchi frazeologik birlik hisoblanadi.

Bu iboraga sinonim sifatida *arrêter, incruster, intervenir, placer un mot ramener sa fraise, interrompre*¹ so'zlarini ishlatsak bo'ladi. Muallif bu ibora orqali qahramonning qay darajada sabrsizligi va betoqat ekanligini ifodalab ko'rsatgan. O'z navbatida «gapini bo'lmoq» ham salbiy illatlatlardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham muallif jumlada obrazning salbiy hissiyotini to'laligicha chiqarib bergan. «Gapini bo'lmoq» iborasiga sinonim sifatida «sabrsizlik» va «betoqatlik» so'zlarini ishlatishimiz mumkin. Sabrsizlik biz uchun eng salbiy illatlardan biri hisoblanadi. Sabrsizlik bizni maqsadlarimizdan uzoqlashtiradigan asosiy to'siqlardan biridir.

- **il (pronom personnel)** - kishilik olmoshi III shaxs birlik forma mujskoy rod ;
- **lui (pronom personnel)** – u, unga (kishilik olmoshi)
- **la, nf (article définis)** – aniq artikl jenskoy rod
- **un(article indéfinis)** – noaniq artikl ;
- **d' (forme fléchie)** ;
- **ne pas (forme negative)** – (bo'lishsiz forma) ;
- **dans (préposition)** – predlog (-da, ichida, -ga) ;
- **dont (pronom relatives)** - «dont» nisbiy olm oshi shaxsning va predm etlam ing nomlarini ifodalab, d e q u i, d e quoi, d u q u el o 'm iga ishlatiladi. U otning, fe'lning, sifatning, miqdor ravishining, sonning to'ldiruvchisi bo'lib kelishi mumkin;
- **movement, nm (le nom)** – harakat (ot so'z turkumi);
- **parole, nf (le nom)** –nutq, gap (ot so'z turkumi);
- **maître, nm (le nom)** – xo'jayin (ot so'z turkumi);
- **impatience nf (le nom)** – besabrlik (ot so'z turkumi);
- **coupa (le verbe)** – kesmoq, qirqmoq (fe'l so'z turkumi, Passé simple zamonida, III shaxs birlikda qo'llanilgan) ;

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yuqoridagi tahlillarimiz davomida, biz amin bo'ldikki, frazeologizmlarning badiiy asar tilidagi tasviriy faoliyati juda ham rang – barang va turlicha hisoblanadi. Badiiy asardagi emotsionallik, expressivlik va bo'yoqdorlikni yuzaga keltirish uchun mualliflar frazeologizmlardan foydalanadilar. Fransuz iboralari xalq og'zaki ijodida, kundalik muloqotda keng qo'llanilib, umuman uy-rozg'or buyumlari, kiyim-kechak nomlari, oziq – ovqat nomlari, pul birliklari, kundalik ish-harakatlarni, shuningdek insonning emotsional-ruhiy holatlarini ifodalab keladi. Ushbu iboralar esa obrazlarning ruhiy emotsional holatini ko'rsatib bergan. Ya'ni iboralarda obrazlar tomonidan salbiy emotsional iboralar ishlatilgan. Biz tahlilimiz davomida bunga amin bo'ldik.

Frazeologizmlarning tilshunoslikda, adabiyotda, jurnalistikada va ko'plab sohalarda o'rni juda ham katta. Shu o'rinda shuni ta'kidlash kerakki, frazeologizmlar va shu jumladan emotsional - ekspressiv bo'yoqdor frazeologizmlar fikrni ta'sirchan, obrazli, emotsional – expressiv ifodalash uchun yaratilgan til hodisasi desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

FOYDALANILAGAN ADABIYOTLAR

1. Bally Ch. A History of the English Language. –London: Routledge, 1993. – 250 p.
- 2.Fransuzcha_frazeologik_birliklarning_etimologik_talqini pdf 17b.
- 3.Iboralar o'tish orqali o'quvchilarning nutqini o'stirish Metodikasi - Jizzax-2012, 10 – b. <http://library.ziynet.uz> > book > download
- 4.Iboralar o'tish orqali o'quvchilarning nutqini o'stirish Metodikasi - Jizzax-2012, 10 – b.
- 5 .<http://library.ziynet.uz> > book > download <http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/couper%20la%20parole/fr-fr/>

¹ <http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/couper%20la%20parole/fr-fr/>

ТИЛШУНОСЛИКДА “ХУРМАТ” ШАКЛЛАРИНИНГ ТИЛ ВОСИТАЛАРИ ОРҚАЛИ ВОҚЕЛАНТИРИЛИШИ

Маткаримова Ашурхон Исмоиловна,

Андижон давлат университети

чет тиллар факультети ф.ф.ф.д. (PhD)

Телефон: +998914788372

sanam_2004@mail.ru

АННОТАЦИЯ: Хурмат ифодаловчи бирликларнинг майдонга жамланишида уларнинг этимологик жиҳатлари ҳам эътиборга молик. Ушбу мақола бир қарашда бу майдонга кирмайдигандек туюлувчи бирликларнинг этимологияси тилда хурмат шакллариининг диахрониясини очиб беришини исботлайди.

КАЛИТ СЎЗЛАР: майдон, тил бирликлари, тилшунослик, концепт, фрейм, гештальт, элемент, семантик майдон, лингвистик майдон, тушунча.

Тил ва тил ташувчиси муносабати тилшуносликнинг диққат эътиборини жалб этиши шубҳасиз. Инсон учун тил нафақат мулоқот, балки билим олиш, билимни сақлаш, умуман дунёни англаб етиш воситасидир ҳам. Инсон яшаш тарзи ва тафаккур тарзидан келиб чиқиб оламнинг ўзи тушуниб етган манзарасини яратади. “Жамиятдаги ўзгаришлар, мавжуд воқелик ҳар бир замонда тилда ўз ифодасини топиб келган. Тилда акс этган олам манзараси табиат тасвирлари, жамият ифодаси, ижтимоий муносабатлар, шахс руҳияти, қизиқишлари, дунёқарашини ўз ичига олади. Кейинги йилларда яратилган ижтимоий соҳаларга, жумладан, тилшуносликка доир тадқиқотлар инсон манфаати, қизиқиши, руҳияти, яшаш тарзи, урф-одати, маданияти, тафаккур маҳсули билан боғлиқ масалалар тадқиқига бағишланмоқда. Тилнинг ижтимоий функцияларига кишилиқ жамияти тараққиётининг бир қисми сифатида қараш дастлабки эътиборда бўла бошлади” [3, 11].

Ички лингвистика тилнинг қурилиши, структураси, тил механизминини ўрганса, тилнинг ижтимоий билан боғлиқ жиҳатлари ташқи лингвистика предметидир. Ички лингвистикада “хурмат” объект бўлса, ташқи социал лингвистика “хурмат” қамровини кенгайтиради: у бошқа яна қатор “хурмат” имкониятларини ҳам объект қилиб олади.

“Хурмат” давр ва муҳит таъсирини ҳам акс эттиради. Масалан, биргина улуғлаш мазмунини ифодалаш учун *жаноб* (*gentleman, sir, mister, excellency – президент, элчи* ва жуда муҳим шахсларга мурожаат шаклида қўлланилади), *тақсир* (*respected/honored person*), *афандим* (*gentleman, mister*), *мурзо* (*clerk – ўзбек тилида бу сўз кўпроқ зиёли, ёзув-чизув қилувчи шахсга нисбатан қўлланади*) каби сўзлар ишлатилади.

Ҳозирги ўзбек адабий тилида сўзловчи шахснинг жамиятда тутган ижтимоий ўрнига мос ҳолда *жаноб*, *тақсир* сўзларини мурожаат шакли сифатида қўллаш мумкин. Бу сўзлардан *жаноб* давлат ва ҳукумат бошлиқларига мурожаатда қўлланилиши барқарор ҳолга келиб қатъийлашган, *тақсир* сўзи эса кўпроқ диний илмлик даражасида юқори турувчиларга нисбатан қўлланилади. *Мурзо* ва *афандим* сўзлари ҳозирги норма бўйича, деярли истемолдан чиққан [1, 31].

Бу ҳақда “Адабий тил норма назарияси”да имкониятлардан бирининг танланиши объектив зарурият сифатида баҳоланади.

Ўзбек тилшунослигида “хурмат” категориясининг мазмуний хусусияти сўзловчининг суҳбатлашиш ва ўзга шахсга бўлган ижобий муносабатини ифодалашдир. Бундай қараш Ғ.Н.Зиқриллаев ишларида илгари сурилади [2, 20]. Бу олим томонидан “хурмат” дастлаб феълга хос категория сифатида қаралиб, унинг семантик-функционал хусусияти, яъни мазмуни, қўлланиш ҳамда ясаиши таҳлил қилинади.

Мазкур категориянинг морфологик хусусияти муносабати билан шундай дейилади: “... биринчи ва иккинчи шахсда субъектнинг коммуникатив роли ҳамда миқдорини кўрсатувчи қўшимча айни пайтда “хурмат” маъносини ифодалаш учун ҳам хизмат қилади. Шу пайтгача “хурмат” категорияси ажратилмаганидан улар шахс-сон қўшимчаси деб келинар эди” [2, 21].

Категория ҳосил бўлиши учун эса оппозиция юзага келиши шарт. “Маълум бир сўз умумий лексик маъносига қўшимча маъно ифодаловчи формада бўлиши мумкин. Лекин бу

маъно ва форма бошқа бирор маъно ва форма билан муносабатда бўлмаса (у билан бирлик ҳосил қилмаса), у ҳолда грамматик категория ҳақида гапириб бўлмайди. Демак, бир-бирига қарама-қарши қўйилиши, бир-бирига нисбатан олинishi, оппозиция ҳосил қилиши мумкин бўлган икки ва ундан ортиқ грамматик маъно ва шу маъноларга хос формаларгина грамматик категорияни ҳосил қилади” [4, 211].

Биз ҳам тадқиқотчиларнинг фикр-мулоҳазаларига қўшиламиз, албатта. Шунингдек, ҳурматнинг ифода планига қаралса, нафақат унинг фонетик, лексик, грамматик ходисалар тизимидан иборат эканини, балки паралингвистик воситалар билан ҳам ифодаланишини кўришимиз мумкин. Масалан, ўзбек миллатига хос бўлган саломлашиш одобини олсак, кекса кишилар билан саломлашишда икки қўл билан сўрашиш, ёки ҳурматли шахслар билан ўтирган давралардан чиқиб кетаётганда орқага юриб чиқиб кетиш, бош эгиб таъзим қилиш, тиз чўкиб таъзим қилиш (ушбу ҳолат инглиз тилида *obeicanse* дейилади) ва бошқалар кузатилади. Олимлар ҳурматни категория сифатида, тушунча, концепт деб баҳолаганлар. Кўринадики, тадқиқотчи категория атамасини қўлласа-да, ҳурмат ифодаловчи воситаларни гетероген табиатлилигидан келиб чиқиб майдонга кўпроқ яқин келувчи фикрлар баён қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Акбарова З. Ўзбек тилида мурожаат шакллари. –Тошкент: “Академнашр”, 2015. – Б.31
2. Зикриллаев Ғ.Н. Феълнинг шахс, сон ва ҳурмат категориялари системаси. –Тошкент, Фан, 1990. – Б. 20-21.
3. Имамова Х.К. Турк тилида ҳурмат категорияси. Филол. фан. бўйича фалсафа д-ри (PhD) дисс. – Тошкент, 2017. – Б. 11.
4. Шоабдурахмонов Ш. ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: Ўқитувчи, 1980. – Б. 211.

CHO'LPON SHE'RIYATIDA SHARQ AYOLLARI TIMSOLI

Xayitova Yulduzxon Javlonbek qizi

Andijon davlat universiteti filologiya

fakulteti 3-bosqich talabasi

Tel: +998-94-337-7917

email pochta: yulduzxon2001@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis orqali Cho'lpon ijodida sharq ayollariga xos timsollar va shoir she'rlarining badiiyati yoritib berildi. Cho'lpon davrida sharq ayolining kechinmalari ham tasvirlangan.

Kalit so'zlar: Zarif Bashariy, Naim Karimov, o'zbek qizi, sharq qizi. xx asrning 20- yillari, paranji.

xx asrning dastlabki choragida, ayniqsa, oktabr to'ntarishi arafasida adabiy-madaniy merosimiz osmoni uzra Hamza, Abdulla Qodiriy, Fitrat kabi yangi ulug'vor siymolar yorqin yulduz bo'lib charaqladilar. Xususan, Cho'lpon Navoiydan keyingi betakror iste'dod sohibi sifatida tez tanildi va ko'p o'tmay o'quvchilar qalbini abadiy zabt etdi. Uning ilk she'rlar to'plami "Buloqlar"ga yozilgan birinchi taqrizlarda ham Cho'lponning she'riyat dunyosidagi yangi ohanglari, o'ziga xos ohangi, izlanishlari haqida faxrlanib yozildi: "Cho'lpon o'zbekning yangi shoiridir. Uning uchun o'zbekning bu kungi holi, ruhi, sezgisi "Buloqlar"da qaynaydir. O'zbek tili, o'zbek ohangi "Buloqlarida sayraydir, o'qiydir. O'zbekning ruhi to'lqinlari bunda ko'piradir, ko'klar sari uchadir, ko'tariladi. "Buloqlar" da o'zbekning sezgisi ingraydir, sizlaydir, titraydir. ...". [1, 22];

Tatar adabiyotshunosi Zarif Bashariy 1929 yil Qozonda nashr etilgan "O'zbek adabiyoti" Cho'lpon mahoratli shoir ekanligi va bu sohada uning ayrim tatatar yoshlariga ijobiy ta'siri haqida shunday yozgan edi: "U ma'no boyligi, shirali tili, uslubi, ifodasi bilan san'atning eng yuqori bosqichiga ko'tarilib chiqdi. U san'at yog'idan, bizning To'qay bilan Dardmang'a ortig'i bilan barobar kellarlik darajaga yetdi".

Adabiyotshunos olim Naim Karimov Cho'lpon hayoti va ijodiga oid kuzatishlarni bayon qilar ekan, nafaqat real voqealik bilan xotiralarni bir-biriga bo'glaydi, ayni paytda o'zining tasavvur olamiga, fantaziyasiga tayanib muhim gipotetik manzaralar chizadi. U shoirning "Qizlar daftariga", "Kleopatra", "Qizorish", "Shu kunda" kabi she'rlarining tahlilida keltirib o'tadi. Chunonchi, Cho'lponning "Kleopatra" asaridagi Amu malikasi timsolida shoir suyuklisi Obida aks ettirilgani, shoir uning siymosini Nil malikasi - Kleopatraga nisbat berib yaratgani haqida ta'kidlaydi.

Cho'lpon she'rlarida sharq ayollariga xos bo'lgan ibo, hayo, nazokat, donolik va kamtarlik andozasi aks etadi. Masalan, shoirning "Sharq qizi" she'ridan parchaga e'tibor qarataylik.

Menim uchun yorug' dunyo rohati-

To'rt devor ichida ko'zlar o'ynatmoq,

Menim uchun ulug' shodlik soati-

Telba ko'kragimda o'ylar uyg'otmoq...

Men bir Sharq qizimen, Sharqning o'zidek,

Butun tanim, jonim "xayol" uyasi,

Mening qora ko'zim kiyik ko'zidek,

Belgisiz ovchining o'qin qo'rasi... [2, 13]

Yuqorida Sharq qizi tilidan aytilgan ushbu she'rda xx asrning 20-yillarida Turkistonda kechayotgan ijtimoiy tuzum, erksizlik va o'sha paytdagi butun sharq ayolining qiyofasi to'laqonli aks ettirilgan. Bahor kelsa ham erk va ozodlik hissini tuymagan, to'rt devor ichida o'tirib dimiqqan, ezilgan yuraklar xonishi, faqatgina o'ylar surish orqali shirin orzular qila olgan sharq ayolining iztirobli kechinmalari zo'r mahorat bilan tasvirlanadi. Shoir sharq qizining ma'yus va horg'in ko'zini xuddi kiyikning ko'zlariga o'xshatishi ham she'rga o'zgacha bir ohangdorlikni baxsh etadi. Bilamizki, o'sha davr muhiti ayollar huquqini cheklagan va ularga jamiyatda savodsiz, uy ishlarinigina uddasidan chiqsa yetarli degan mafkurani ilgari surgan. Ayollar jamiyatdan uzilib qolgan, o'zlarining erklariga ega bo'lmagan. Bularning barchasi omilik, savodsizlikdan edi.

Yoki Cho'lponning "O'zbek qizi" nomli she'rini olaylik.

Mening baxtim qullar baxti yanglig'-

Yo'rug' o'lkalarda yashaydilar:

Baxti yirog' ko'ngli to'la qonlig' -

Erkin Sharqning tutqin qizlari. [3, 15]

She'rda lirik qahramon qiz erta tongdanoq bo'g'ga chiqsa, u yerda bir-biridan go'zal va xushbo'y gullar chaman bo'lib ochilganini ko'ribdi. Gullar orasida sayr qilishni xohlab yugursa, oldidan eri chiqib yo'lini to'sadi. She'rda quldek erksiz qizning inon-ixtiyori o'zida emasligi, baxtsiz va ko'gil uyi qonga to'lgani tasvirlanadi. **Erkin Sharq va tutqin qiz** jumalari bir-biriga zid tarzda qo'llash ham ijodkor ayollar ruhiyatidagi erk va erksizlikni, nozik qalblarga xos tuyg'ularni betakror misralarga joylay olgan. Shuningdek, shoirning “Paranji” she'rida ham o'zbek ayolining ahvoli, ruhiyati aks ettiriladi.

Yo'q bo'lsin,

Yo'q bo'lsin,

Yirtingiz!

Go'rlarga eltingiz!

Yondiring chimmatni;

Bo'g'masin,

To'smasin

Tabiiy ziynatni! [4, 86]

“Qiz qo'shig'i” she'rda esa shunday deyiladi.

Siqiq qafaslarda yayray olmayman.

Jannat bog'lar bor-ku,

Sayray olmayman

Yomon kunlar tushdi mening boshimga.

* * * *

Ko'z yoshimda yuvsam

Yurtning bag'rini.

Tilim bilan so'rsam

Oqqan qonini...

Qonli kunlar tushdi mening boshimga. [4. 66]

Xulosa qilib aytganda, Cho'lpon mahoratli shoir sifatida o'z she'rlarida sharq ayollari timsoliga alohida e'tibor qaratgan va ularning ruhiy olamini original misralarga muhrlab ketgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. “O'zbekiston adabiyoti va san'ati” gazetasi, 2014 yil 9-son.
2. Cho'lpon. Uyg'onish- T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1992.
3. Cho'lpon. O'zbek yosh shoirlari- T. 1992.
4. Cho'lpon. Tong sirlari- T.1992.
5. Cho'lpon. Asarlar. 1-jild- T. 1992.

OMONIMLARLARNING USLUBIY XUSUSIYATLARI

Obidjonov Xojimurod Xudoyberdi o'g'li

O'zga tili guruhlarda rus tili yo'nalishi
2-kurs talabasi, Andijon davlat universiteti

Anotatsiya: maqola o'quvchilarda omonimlar (shakldosh so'zlar va qo'shimchalar) va ularning ishlatilishi haqida ma'lumot berilgan bo'lib uning ahamiyati yuzasidan fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: omonimlar, lug'aviy (leksik omonimlar, shakldosh so'zlar) omonimlar, grammatik omonimlar.

Tilimizda tovush tomoni bir xil bo'lib, turlicha ma'nolarni ifodalovchi so'zlar va qo'shimchalar mavjud. Bunday so'z va qo'shimchalar omonimlar, ya'ni shakldosh so'zlar (*lot. homos-bir; onuma-nom*) deyiladi. Masalan, “ot” 1)hayvon; 2)ism; 3)irg'it kabi so'zlar o'rtasidagi shakldoshlikni olamiz.

Shakldoshlik faqatgina so'zlar o'rtasidagina bo'lmay, qo'shimchalar o'rtasida ham hosil bo'ladi. Bu hodisani *-chi* qo'shimchasi misolida ko'rib o'tadigan bo'lsak, *-chi* qo'shimchasi so'z yasovchi qo'shimcha, ya'ni *ishchi, suvchi* kabi. Endi esa *-chi* qo'shimchasining yuklama vazifasini bajarishini ham ko'rishimiz mumkin. Masalan: *sen-chi, ayt-chi* kabi.

Yuqorida keltirilgan misollardan ko'rishimiz mumkinki, omonimlar leksik (lug'aviy) hamda affiks (qo'shimcha) omonimlarga bo'linadi.

Lug'aviy omonimlar, shuningdek, nutq jarayonida so'z o'yini uchun qulay imkoniyat yaratadi. Masalan: *Sizlarga yakshanba kuni olma bog'ga kirib daraxtlarni oqlaymiz desam, “Bizni ish kam joyga yetaklang”, deysizlar.* Bu o'rinda “*ish kam*” so'ziga izoh berib o'tadigan bo'lsak, “*ishkom*” ko'tarib turadigan moslama hamda “*ish kam*” ma'nolarini bildirish uchun qo'llanganini ko'rishimiz mumkin.

O'zbek tilida leksik omonimlar ko'p ishlatilganligi sababli u maxsus she'riy janr “*tuyuq*”ga asos bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumki, shakldosh so'zlardan foydalanganda ham shakliy, ham mazmunij go'zallik aks etadi.

Shakldoshlik so'zning ma'no jilolarini namoyish qiluvchi lisoniy hodisalardan biri hisoblanadi. U nutqda ohangdorlikni yuzaga keltiradi. E'tibor bering:

Bunim yo'q, unim yo'q,

Uyimda unim yo'q,

Ishimda unum yo'q,

Aytishga unim yo'q.

Yuqoridagi tuyuqni tahlil qilib, shakldosh so'zlarning misralarda anglatgan ma'nolari borasida so'z borar ekan, u quyidagicha mazmunga ega. Birinchi misrada *unim* so'zi *umuman* olganda narsa ma'nosida, ikkinchi misrada *un mahsuloti*, uchinchi misrada *yuksalish, natija* ma'nosida, to'rtinchi misrada esa *unim* so'zining *ovoz* ma'nosi qo'llanganligining guvohi bo'lishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A. Nurmonov., A. Sobirov., N. Qosimova. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent. 2015.
2. H.Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent. 2005.

МАКТАBLARDA O‘ZBEK TILINI O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Kutimova Amangul Kalbayevna

Toshkent shahar Olmazor tumanidagi
191-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi
o‘zbek tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Bugungi kunda yurtimizda o‘zbek tilini saqlab qolish, rivojlantirish, uning ta’lim-tarbiya jarayonida o‘rganish samaradorligini oshirishga ko‘p e’tibor, keng imkoniyatlar berilmoqda. Quyidagi maqolada o‘zbek tilini o‘qitishda interfaol metodlar, o‘zbek tili fanidan noan’anaviy darsni tashkil etish usullari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: interfaol metodlar, kommunikativ, krossvord, audio, esse, fikriy hujum, monitor

Annotation. Today in our country a lot of attention is paid to the preservation of the Uzbek language in a sense, a lot of attention is paid to improving the effectiveness of the educational process. The following article discusses the organization of non-traditional teaching methods in the native language of interactive methods in teaching the O‘zbek language.

Keywords: interactive methods, communicative, krassword, audio, essay, “brainstorming”, monitor

Yurtimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng, ta’lim-tarbiya sohasiga katta e’tibor qaratildi. Bizning milliy tilimiz hisoblangan o‘zbek tilini rivojlantirish haqida qonun va qarorlar qabul qilindi. (“Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun, “Davlat ta’lim standartlari” ning chop etilishi, “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan o‘zgartirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror). Bugungi kunda o‘zbek tilining rivojiga davlatimiz tomonidan katta e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil, 21- oktabr ‘Davlat tili to‘g‘risidagi qonun’ ning (1989- yil, 21- oktabr) 30 yilligi munosabati bilan imzolagan qarori ham bunga yaqqol misol bo‘la oladi. ‘Dunyoda qadimgi va boy tillardan biri bo‘lgan o‘zbek tili xalqimiz uchun milliy o‘zlik va mustaqil davlatchilik timsoli. Mamlakatimizning siyosiy-ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotida g‘oyat muhim o‘rin egallab kelayotgan buyuk qadriyatdir’ deyiladi qarorda. Albatta o‘zbek tili bizning milliy ruhimiz, ma’naviy qiyofamiz hisoblanadi. Shunday ekan, fanlar tizimida ona tili fanini o‘z o‘rnini yaratish va mustahkamlash har bir pedagogdan talab qilinadigan ma’suliyatli ishdir. Ona tilimizni rivojlantirish, uni kelajak avlodga, ta’lim oluvchilarga, yanada tushunarli bo‘lishida, dars jarayonlarida ta’lim oluvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish maqsadida zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanib kelinmoqda. Barcha rivojlangan mamlakatlarda bo‘lgani kabi yurtimizda ham ta’lim samaradorligini oshirishda qo‘llanilayotgan zamonaviy texnologiyalar, interfaol metodlar nomibilan qo‘llanib kelinmoqda.

Xo‘sh, interfaol metodlar o‘zi nima va u qay darajada ona tili fani o‘qitish tizimini yuksaltira olyapti?

Interfaol metodlar deganda – ta’lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo‘lgan metodlar tushuniladi. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni darsga chuqurroq jalb etish, ularda kommunikativ qobiliyatni shakillantirish uchun mavzuga oid mashqlar, audio lavhalar, muammoli savollar va ‘aqliy hujum’ orqali o‘quvchilarni mavzu yuzasidan erkin fikrlashga yo‘naltiradi. Interfaol metodlarning asosiy maqsadi: ta’lim oluvchini mustaqil hayotga tayyorlash, erkin fikrlashga o‘rgatishdir. Brinchi Prezident I. Karimov aytganlaridek: ‘Agar bolalar erkin fikrlashni o‘rganmasa, berilgan ta’lim samarasi past bo‘lishi muqarrar’. O‘qitishning interfaol usullarini tanlashda ta’limning maqsadi, ta’lim oluvchilar soni, ta’lim muassasining moddiy tomoni, ta’limning davomiyligi, o‘qituvchining mahorati va boshqalar inobatga olinadi. O‘zbek tili o‘qitish metodikasining asosiy maqsadi: til imkoniyatlaridan to‘g‘ri, aniq, o‘rinli va unumli foydalanish ko‘nikma va malakasini hosil qilish, mantiqiy, ijodiy tafakkuri rivojlantirishdan iborat. O‘zbek tilini o‘qitishda ta’lim mazmunini shakillantirishda ta’lim oluvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabatlar asosiy o‘rin egallaydi. Dars jarayoni o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlikka asoslanadi. Bugungi zamonaviy o‘qituvchi dars jarayonida ‘aktyor’ emas, ‘rejissiyor’ bo‘lishi lozim. Darsni tashkillashtirishda o‘quvchilar ongiga mavzu ko‘proq muhrlanib qolishi uchun o‘qituvchi yangi noan’anaviy usullardan foydalanishi mumkin. Bularga: har xil mavzuga oid slaydlar, krossvord, audio qo‘llanmalarni keltirish mumkin. Hozirgi kunda eng ko‘p dars jarayoni nazariya bilan emas, amaliy mashg‘ulot bilan o‘tilishi barchamizga ma’lum. Bu ham aslida o‘qitishning bir metodi hisoblanadi. Amaliy

mashg'ulot mavzusining esda qolariligi o'qituvchi darsni qay yo'sinda tashkillashtirishiga bog'liq. Umuman olganda amaliy mashg'ulotni talabani o'ziga qo'yib berish lozim. Yuqorida aytilganidek 'rejissiyor' dars jarayonini va talabalar faolligini faqat kuzatib, baholab turishi kerak. O'quvchilarga amaliy darsning birinchi qismida mavzugaooid krassvord beriladi yoki o'rta bitta muammoli savol qo'yiladi. O'quvchilar ikki guruhga bo'linib bahs-munozaralar orqali fikrni bayon etib savolga javob topishlari mumkun.

Boshqa fanlar tizimida bo'lgani kabi ona tilini o'qitishda qo'llaniladigan metodlarni ham guruhlariga ajratish mumkun:

- Nazariy bilim berish ko'nikmalari
- Amaliy ko'nikma va malakalarni o'rgatish metodi
- Matn yaratishga yo'naltiruvchi metodlar

Bu borada o'qituvchi dars vaqtida o'ziga xos pedagogik qo'llanmalarni qo'llashi mumkun. Bular: ta'kidlovchi savollar, 'aqliy hujum' yoki 'fikriy hujum' (A.F. Osborn) ni keltirish mumkun 'Fikriy hujum' metodi ta'lim oluvchilar tomonidan har biri 5,6 kishidan tashkil topgan guruhlariga o'n besh daqiqa ichida ijobiy hal etishlari uchun mavzuga oid masala beriladi. Bu esa ta'lim oluvchilarning izlanuvchanlik, erkin fikr almashinuvi qobilyatini shakllantiradi.

Dars jarayonida o'qituvchi ta'lim oluvchilar uchun mayoq bo'lib xizmat qiladi. Fan yo'llarining har bir sarhadini ko'zdan kechirib o'rganish uchun o'qituvchi, avvalo, faol va kuchli 'mayoq', eng asosiysi ta'lim oluvchini darsdan zeriktirib, bezdirib qo'ymasligi lozim. Bugun shiddat bilan rivojlanayotgan texnologiyalar asrining yoshlari ham, albatta, eskilikdan qochib, yangilikka intiluvchan. Shunday ekan, dars jarayonida o'qituvchi ham zamon talabidan kelib chiqib ananaviylikni unutmagan holda dars o'tishi, zamonaviy pedagogik metodlarni qo'llay olishi kerak. Zamonaviy pedagogik texnologiyada o'qituvchi reproduktiv bilim berish jarayonida dars aniq bo'laklarga bo'linib, har bir bo'lakda talabalar bilishi shart bo'lgan natijalar ko'rsatilishi mumkun, ya'ni dars jarayoni o'quv materiallaridan kelib chiqib bo'limlarga bo'linadi va har qaysi bo'limga test savoli tuzuladi. Bu esa dars jarayonida birorta o'quvchini darsdan chetda qolib ketmasligini ta'minlaydi. Yana o'quv muassasasining imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda darslarda monitor bilan ishlash, eshitib topish, audio tinglash kabi texnologik metodlarni qo'llash mumkun. Ta'lim muassasalaridagi ona tili mashg'ulotlaridagi asosiy e'tibor o'quvchilardagi ijodiy fikr mahsulini mustaqil va izchil bayon etishga, so'z boyligini oshirish, matn yaratish ko'nikmalarining shakllantirilishiga qaratilishi lozim. O'qituvchi ta'lim oluvchilarni bilim ko'nikmalarini oshirish bilan birga fanning bugungi kundagi dolzarb masalalariga e'tiborini qaratishi kerak. Bugungi kunda asosiy muammolardan biri bo'layotgan imloviy jihatdan so'zlarni to'g'ri yozilishi, chetdan o'zlashgan so'zlarining muqobilini topish masalasini talabalar o'qituvchi hamkorligida yechimni izlash, birgalikda hal qilishi mumkun. Ta'lim oluvchilar bo'lajak mutaxassis umuman olganda kelajakda o'z tilida bexato yoza oladigan shaxs sifatida ona tilini qaysi bo'limlarini mukammal chuqurroq bilishi kerak? Buning uchun talaba olayotgan bilimni 100% deb belgilasak 60% - orfografiya, 20% - orfoepiya, 20% - leksikalogiya va boshqa bo'limlar tashkil qiladi

Dars jarayonining noananaviy shakllantirilishi mavzuning o'quvchilarga tez tushunish va qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi. O'qitish davomiyligi uchta muhim tarkibiy qism asosida amalga oshirilishi mumkun

1. Amaliy dars jarayonlarida talabalar ishtiroki o'qituvchiga qaraganda ko'proq bo'lishi (amaliy darsni o'qituvchi emas, talaba tashkillashtirishi mumkun)
2. Egallanga nazariy bilimlardan amaliy ko'nikma hosil qilish (ko'proq mashq bajarish va eshitib o'rganish orqali)
3. O'quvchilar o'rganayotgan har bir mavzusidan ijodiy tafakkurni oshirish (mavzu yuzasida o'z fikrini bildirib esse, kichik maqolacha bilan yoritishi mumkun).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B. To'xliyev. M. SHamsiyeva. O'zbek tilini o'qitish metodikasi. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi. Adabiyot jamg'armasi nashriyoti – T: 2006
2. Barkamol avlod orzusi – T: 2000
3. Interfaol metodlar va ularning tavsifi. Arxiv .uz internet ma'lumoti
4. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch – T: 2008
5. Ta'limda innavatsion texnologiyalar va ulardan foydalanish haqida. Baxtiyor.uz internet ma'lumoti

ТИЛШУНОСЛИКДА ПОЭТИК СИМПТОМ МАСАЛАСИ

Носирова Умидахон Икромовна
Фарғона ВХТХҚТМОҲМ
Тилларни ўқитиш методикаси
кафедраси мудири
tel:94-138-24-41
e-mail:nosirovaumida@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада тилшуносликда симптом масаласи ва унинг поэтик матндаги ифодаси ёритилган.

Калит сўзлар: Семиотик система, поэтик матн, симптом, лексик бирлик, когнитив-прагматика.

Дунё тилшунослигида оламнинг концептуал ва лисоний манзарасининг поэтик матндаги бадий ифодаси когнитив-прагматик жиҳатдан кенг қамровда ўрганилмоқда. Жамиятда юз бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг контекстда акс этиши ва улар орқали юзага чиқадиغان коммуникатив муносабатлар, ахборот узатиш ва уни қабул қилиш, қайта ишлаш, ундан маълум мақсадларда фойдаланиш каби инсон омили билан боғлиқ масалаларнинг илмий-назарий асослари яратилмоқда.

Семиотик системага кирувчи тил белгилари алоқа-аралашув жараёнида аниқ вазифалар бажаради. Лисоний воситаларнинг нутқдаги функцияларини психолог ва тилшунос К.Бюлер уч гуруҳга ажратиб, тилнинг экспрессив, аппелятив ва репрезентатив каби уч функциясини “нутқий ифоданинг турлича тайинланиши”, деб изоҳлайди. Нутқий ифоданинг турли кўринишлари, умуман, матннинг яратилишида, рус тилшуноси И.Р.Гальперин эътироф этганидек, муаллифнинг фон билимлари, оламни қандай нигоҳ билан кўра олиши, борлиқ ҳақидаги тасаввурлари, унга бўлган муносабати муҳим роль ўйнайди. Поэтик матнларда ёзувчи ва шоирнинг тафаккур маҳсули бўлган борлиқ воқеаларининг бадий ифодаси мавжуд мафкурага халқ муносабатининг симптоми сифатида намоён бўлади.

Симптом медицинага оид термин бўлиб, тиббиёт соҳаси орқали илмий ҳаётга тилшунос олимлар Карл Бюлер, И.Р.Гальперин, В.И.Заика ҳамда Н.Маҳмудов каби олимларнинг илмий асарлари орқали кириб келди. Симптом ва шу каби терминларнинг тилшунослик терминологик луғатига кириб келиши илм-фан тараққиётининг интеграцион ривожини таъминлади.

Тил ифодалаш функциясини бажарар экан, сўзловчининг нутқи унинг воқеликка нисбатан муносабат симптомини белгилайди. Поэтик матнларда турли ифода воситалари: лисоний ва нолисоний структураларда намоён бўлади. Ҳар қандай матнда хабарлар, фактлар, ҳаракатлар узлуксиз, бир-бирини тўлдириб, ўзаро лексик, семантик ва грамматик алоқага киришгандагина яхлит мазмуний бутунликни ташкил қилади. Мазмуний бутунлик остида адресантнинг прагматик мақсади асосида адресатга йўналтирган ахбороти ётади. Фанда буни “тилнинг ифода функцияси”, деб юритилади. Масалан, А.Қаҳҳорнинг “Бемор” ҳикоясида ижтимоий-иқтисодий симптом ифодаланган бўлиб, асар қаҳрамони Сотиболди иқтисодий билими етишмаганлиги учун ижтимоий ҳаётда ўз бошига қатор муаммоларни сотиб олди:

Сотиболдининг хотини озғиб қолди. Сотиболди касални ўқитди – бўлмади, табибга кўрсатди. Табиб қон олди. Бетобнинг кўзи тиниб, боши айланадиган бўлиб қолди. Бахши ўқиди. Аллақандай бир хотин келиб толнинг хипчини билан савалади, товук сўйиб қонлади... Буларнинг ҳаммаси, албатта, пул билан бўлади. Бундай вақтларда йўгон чўзилади, ингичка узулади... Докторхона деганда Сотиболдининг кўз олдига извош ва оқ подшонинг сурати солинган 25 сўмлик пул келар эди. (А.Қаҳҳор. “Бемор”).

Ушбу матнда муаллиф “касални ўқитди”, “табибга кўрсатди”, “табиб қон олди”, “бахши ўқиди”, “толнинг хипчини билан савалади”, “товук сўйиб қонлади”, “извош ва оқ подшонинг сурати солинган 25 сўмлик пул”. каби лексик бирликлардан фойдаланганки, бу бирликлар мазмуни замирида жамиятдаги маънавий саводсизликка нисбатан муаллифнинг эътирозли симптоми яширинган. Асар сарлавҳасига “Бемор”, қаҳрамонига “Сотиболди” деб исм қуйилишининг ўзи ҳам муаллиф ва китобхон ўртасида прагматик муносабатни

юзага келтиради. Муаллиф китобхонни огоҳ бўлишга чакиради, китобхон эса Сотиболди каби пулни беҳудага сарифламай, ақл билан иш тутиш кераклиги ҳақидаги хулосага келади. Бу ҳикояда “*Пул топгунча, ҳисоб топ*” (халқ оғзаки ижодидан), деган имплицит ифода юзага чиқади. Бундай ифодалар тилшуносликнинг когнитив-прагматика соҳасида ўрганилади. Тилшунос олим Р.Цурнинг эътироф этганидек, поэтик матнларда “инсоннинг поэтик структура ярата олиш ва улар келтириб чиқарадиган таъсирни англаш қобилияти, яъни поэтик компетенция когнитив поэтиканинг объекти бўлиб хизмат қилади”. Демак, поэтик матнларда прагматик муносабат ижодкорнинг поэтик дейксисида кўзга ташланади, шунингдек, муаллифнинг муносабати эътироз симптоми билан намоён бўлади. Поэтик симптом семиологик тушунча сифатида прагматиканинг тадқиқот объекти ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. –М.: Прогресс, 1993. –502 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. –М.: КомКнига, 2006. –144с.
3. Маҳмудов Н. Тил тилсими тадқиқи. –Тошкент: Мумтоз сўз, 2017.
4. Заика В.И. // *Respectus Philologicus*. –Vilnius, 2006. – Nr 9 (14). –P. 38–51. [https://repozytorium.uwb.edu.pl/baj-13-Zaika\(3\)pdf/murojaat-sanasi:06.12.2019](https://repozytorium.uwb.edu.pl/baj-13-Zaika(3)pdf/murojaat-sanasi:06.12.2019)
5. Hakimov M., Nosirova U. Pragmatic indicators of poetic text. *Scopus/ International Journal of Pharmaceutical Research*|Apr–Jun 2020| Vol 12 | Issue 2/ISSN 0975-2366. –S. 1692-1697. www/ijpronline.com.
6. Абдулла Қаҳҳор. Муҳаббат. Тошкент: Янги аср авлоди, 2019. –Б. 4.
7. Цур. Р.https://studref.com/409282/literatura/kognitivnaya_poetika.

MAQSUD SHAYXZODANING QARDOSH XALQLAR ADABIYOTIGA QO‘SHGAN HISSASI

Ochilov Bahodir Ramozon o‘g‘li
Yaxshiyev Shahzod Sherali o‘g‘li
 (Toshkent davlat transport universiteti)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodi, u yashagan davrdagi ijtimoiy- siyosiy jarayonlar hamda uning qardosh xalqlar adabiyoti yo‘nalishida qilgan ishlari haqida ma‘lumot beriladi. Shoir ijodida qardosh xalqlar adabiyotining nozik qirralari hamda ularning ahamiyati tushuntiriladi. Shoir dunyoqarashi kengayishida muhim ta‘sir ko‘rsatgan omillar izohlanadi. XX asr o‘zbek adabiyoti namoyandasi hisoblanmish Maqsud Shayxzoda ijodining nafaqat o‘zbek tilida, balki barcha qardosh xalqlar tillarida yaratgan asarlari hamda ularning nozik qirralari, xususan, she‘riyat, dostonchilik, dramaturgiya, tarjimonlik, adabiyotshunoslik yo‘nalishlarida qilgan ijod mahsulini o‘rganish, tadqiq qilish to‘g‘risida tushuncha beriladi.

Kalit so‘zlar: Qardosh xalqlar, Taras Shevchenko, Nizomiy Ganjaviy, she‘riyat, Shota Rustaveli, tahlil, so‘z san‘atkor, dramaturgiya, tarjimonlik, adabiyotshunoslik, hayot va ijod muhiti, o‘zbek adabiyoti, Alisher Navoiy,

Maqsud Shayxzoda qardosh xalqlar adabiyoti ukrain, belorus arman, gruzin, ozarbayjon, tojik, qozoq va qirg‘izlarning ulkan ijodlari to‘g‘risida ham ilmiy maqolalar yozgan. Bu maqolalar Maqsud Shayxzoda adabiy-tanqidiy asarlarining 5-tomida «Qardosh xalqlar adabiyoti klassiklari haqida» nomli alohida bo‘lim sifatida kiritilgan.

Bu bo‘limda 1936-yil «Guliston» jurnalida chop etilgan «Isyonchi shoir - Taras Shevchenko», 1956-yil «Lenin uchquni» gazetasida chop etilgan «Atoqli xalq shoiri - Samad Vurg‘un» kabi maqolalari va 1947-yil Nizomiy asarlaridan qilingan «Guldasta» tarjimasiga yozilgan Ilyos Yusuf Nizomiy to‘g‘risidagi so‘zboshi o‘z aksini topgan.

«Isyonchi shoir» maqolasida Maqsud Shayxzoda ukrain xalqi orasidan chiqqan va shu xalqning eng sevimli kuychisi - baxshisi Taras Shevchenko haqida, uning hayoti va ijodi, ukrain dehqonlari, ularning yashash tarzi, shoirning dvoryan adabiyotiga munosabati xususida bahs yuritadi.

Maqsud Shayxzoda «Atoqli xalq shoiri» maqolasida ozarbayjon xalqining sevimli shoiri Samad Vurgunning ahamiyati to‘g‘risida fikr yuritib, shoirning shoirlik iqtidori, she‘riy to‘plamlari, dramaturg sifatida olib borgan ishlari to‘g‘risida keng ma‘lumot beradi.

Maqsud Shayxzoda ozarbayjon shoiri va mutafakkiri Nizomiy Ganjaviy hayoti va faoliyati xususida olib borgan ilmiy tadqiqotlari qardosh xalqlar adabiyotiga qo‘shilgan ulkan hissa bo‘ldi.

Ma‘lumki, Nizomiy ozarbayjon adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lgan.

Maqsud Shayxzoda Nizomiyning hayoti va foliyati haqida to‘xtalar ekan, uning boy ijodiy merosi xususida alohida o‘rin ajaratadi: U shunday yozadi: “Nizomiyning merosi oliymaqom va ulug‘vordir. Nizomiyning dunyoga tanitgan narsa uning “Xamsa”sidir. Besh mustaqil dostonidan iborat bo‘lgan bu monumental asar Sharqda xamsachilik janriga poydevor qo‘ydi.”

Olim ushbu maqolasida xamsachilik Yaqin va O‘rta Sharq xalqlari adabiyotida uzoq va murakkab tarixga ega bo‘lgan bir adabiy an‘ana ekanligini, Nizomiyning “Xamsa”si faqat ozarbayjon adabiyotidagina emas, balki Yaqin va O‘rta Sharq o‘lkalari adabiyotida ham yangi bob ochganligini qayd etadi.

Haqiqatan ham, Nizomiyning “Xamsa”si jahon adabiyoti, xususan, Sharq adabiyotining o‘lmas yodgorligidir. Maqsud Shayxzoda ta‘biri bilan aytganda, Nizomiy birinchi marta o‘laroq badiiy mazmun poeziyaga yaqin yangi va betakror syujetlarni kirgizdi. Nizomiy ulug‘ mahorat bilan kishi ruhining ichki dunyosini buyuk ruhshunos sifatida tahlil qildi. U o‘rta asrlarning muzlim kechasida aql, insof, bilim, sevgi, halollik, to‘g‘rilik, vafo va mehnatning nuroniy mash‘alini yoqdi. Shuning uchun ham Nizomiyning “Xamsa”si Sharq mamlakatlarida avlodlardan avlodga yetib bordi, boshqa ijodkorlarga ham o‘zining ijobiy ta‘sirini o‘tkazdi. Bu xususda Maqsud Shayxzoda shunday deydi: “Nizomiy dostonlari shu qadar ideal klassik namuna bo‘lib qoldilarki, juda ko‘p shoirlar unga ergashuvni o‘zlariga farz deb bildilar. Sharqda yangi “Xamsa” yozay deb beshtadan doston yozgan shoirlarning soni yuzga borib yetdi”.

Shuni aytib o‘tish kerakki, har qanday besh doston ham “Xamsa” bo‘la olmaydi. Bu dostonlar nomi, janri, vazni, syujeti, obrazlari va kompozitsiyasi bilan Nizomiyning dostonlariga monand

bo'lishi va ayni zamonda Nizomiy “Xamsa”sining takrori yoki taqlidiy nusxasi emas, balki yangi, betakror xamsa bo'lishi, boshqacha aytganda, so'z san'ati taraqqiyotida yangi bir qadam, yangi pog'ona bo'lishi kerak edi. Bu juda murakkab va talabchan an'ana edi. Binobarin, o'nlab shoirlar Xamsa yaratgan bo'lsalar ham, ularning ko'pchiligi bu sohada muvaffaqiyat qozonolmadi, Nizomiy bilan ijodiy olishuvga bardosh berolmadi. Faqat uch shoirgina ulug' xamsanavis bo'lib, Nizomiy qatoridan o'rin olishga muyassar bo'ldi. Bular ulug' hind shoiri Xusrav Dehlaviy, ulug' fors-tojik shoiri Abdurahmon Jomiy, ulug' o'zbek shoiri Alisher Navoiydir.

Maqsud Shayxzoda o'z tadqiqotida ulug' o'zbek mutaffakkiri Alisher Navoiyning Nizomiy Ganjaviy ganjinasidan bebaho durlarni qo'lga kiritgani xususida ham to'xtalib o'tadi va “... shubhasiz, Nizomiyni buyuk merosidan ilhom olgan va undan ijodiy-tanqidiy ravishda bahramand bo'lgan buyuk shoirimiz Alisher Navoiydir. Uning barcha dostonlarida va asarlarining ko'pchiligida Nizomiy sha'niga mutashakkurona madhiyalar va ehtiromli misralarni o'qiydiz. Chunonchi, “Hayrat ul-abror”ning kirish qismida shu oliy bahsni ko'ramiz.

Ganja Vatan, ko'ngli oning ganj xez,
Xotiri ganjuri tili ganjrez.
Kaffal mezon anga aflak ulub,
Botmoni toshi kurai xok o'lib,
Tortsa yuz qarn xirad xozini
Chekmagay oning ko'pidan ozini.
Nozim o'lub so'z duri serobig'a
Charx “Nizomiy” yozib alqobig'a.

Xullas, Maqsud Shayxzoda o'zining “Taras Shevchenko” (1936), “Shota Rustaveli” haqida (1938), “Zamonamizning ulug' shoiri jambul jabay o'g'li” (1946), “Shayx Ilyos Nizomiy Ganjaviy” (1940) kabi maqolalari bilan o'zbek kitobxonlarini qardosh adabiyot vakillarining hayoti va ijodi bilan tanishtirdi. Bundan tashqari, Maqsud Shayxzoda qardosh xalqlar adabiyoti namunalarini o'zbek tiliga muvaffaqiyat bilan tarjima qilgan. Shota Rustavelining “Yo'lbars terisi yopingan pahlavon” (Shoir Mirtemir bilan hamkorlikda) dostoni, Nizomiy Ganjaviy va Fuzuliyning lirik she'r va manzumalarini, Mirzo Fatali Oxundovning falsafiy qissalari, Taras Shevchenkoning “Kavkaz” dostoni va “Gaydamaklar”i (parcha), Jambul Jabayev, ozarbayjon shoirlari Samad Vurgun, Sulaymon Rustam, arman shoiri Avetik Isaakyaning o'zbekchaga tarjima etilgan asarlari shular jumlasidandir.

Maqsud Shayxzoda ingliz, nemis, farnsuz, italyan, turk, eron va Tojikiston adabiyotining atoqli vakillari haqida ham diqqatga sazovor maqolalar yaratdi. Uning “Shekspir geniysi adabiy so'nmaydi” (1940), “Bernard Shou do'stimiz” (1933), “Beranje - erklik kuychisi” (1934), “Muhammad Iqbol - ulug' mutafakkir shoir va ozodlik jarchisi” (1958) kabi adabiy-tanqidiy maqolalari bilan yuksak saviyada bilimdonlik bilan yozilgan maqolalardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Naim Karimov “Maqsud Shayxzoda” tarixiy – bibliografik roman

Mualliflar haqida ma'lumot:

2. Yaxshiyev Shahzod Sherhali o'g'li – Toshkent davlat transport universiteti Iqtisodiyot fakulteti talabasi.

3. Ochilov Bahodir Ramozon o'g'li - Toshkent davlat transport universiteti Avtomobil yo'llari muhandisligi fakulteti talabasi.

Sobirova Dilafruz Chorievna
Surkhandarya Region Termiz city
School number 11

Annotation: this article includes innovative and modern methodology to teach English language especially, to teach IELTS techniques for foreign languages.

Key words: method, reading, writing, speaking, modern teaching, innovative teaching.

The teaching method which focuses more on teaching the students for improving their intellect behavior by using various new and innovative ideas rather than making them recite the syllabus to clear the examination with the same old style is **Modern Teaching Methods** in simple words.”

The new teaching method which we called the modern teaching method is more activity-based and centres the learner’s mind which involves them entirely into the process of learning. In the modern teaching method, curriculum teaching and planning are done keeping the learner as the primary target.

Through this way, learners actively participate in the whole process to build their knowledge and sharpen their skills; this is also termed as a constructivist approach. On the other hand, the mentor or teacher only leads them and guides them to focus on the objectives of the subject. This is all done by engaging in activities and by adopting innovative modern teaching methods. New demand of the era or the need of the hour for students is to embrace the contemporary teaching methods which will also help in reducing the competition among the students, promote cooperation, and boost the health study environment.

In recent years, the scope of knowledge in the field of science and technology has dramatically increased, and human’s ability to adapt to new knowledge in science and technology has also increased. So, there is an immense need for innovative and creative minds to explore unknown and unrevealed areas of different fields. To cope up with the modern world and the knowledge-driven era of technology, adopting modern ways are the only means to survive.

So, the students should be taught in a manner to tackle the 21st century, which is technology-driven time and which requires creative and innovative minds for the progress of individuals, society, and nation. The students should be introduced with modern teaching methods and are provided sufficient knowledge so that they can create opportunities for themselves and others.

Advantages of Modern Teaching Methods

Modern teaching methods have many advantages. However, these advantages are the disadvantages of traditional teaching methods.

- Unlike traditional teaching methods, modern teaching methods are more interactive and keep students intact. It maintains the interest of students by animations and videos.
- The visual medium is way better than any other medium to give instructions. It helps to memorize the concept fast and for a more extended period than reading.
- Modern teaching methods are less time-consuming. Teachers take less time to cover the syllabus. Writing on the blackboard is not required.
- Blackboard explanation of content is less explanatory than a representation of videos and animations used in the modern teaching methods.

Vocabulary building. This is an important component of any English class. This strategy focuses a portion of each classroom session on building a better vocabulary. Teachers can ask students to point out unfamiliar words and go over the meanings in class or use interactive vocabulary-building exercises that relate to the class’s reading material.

Writer’s workshop. Have students participate in a writer’s workshop several times each year. The writing workshop model created by Lucy Calkins, founder of the Teachers College Reading and Writing Project, allows students to learn about and participate in all aspects of the writing process: drafting, revision, editing and publishing.

Peer response and editing. This can be a very valuable teaching strategy for both the teacher and the student, and there are many peer response strategies to try in class. Students get a chance to think critically about others’ writing and see the results their classmates got from a writing assignment. In addition, teachers can observe how different students learn and what strategies

might work better in the future.

Cooperative learning. This learning strategy is useful for English teachers who incorporate literature into their classroom. Cooperative learning requires students to discuss a piece of literature in small groups. By allowing the students to engage in meaningful discussion, they begin to learn to analyze literature and participate in an educational process that they will find more interesting than a general lecture on a chapter in a book.

Student-chosen texts. Allowing students to choose their own reading materials is a strategy that literacy specialists recommend as a way to develop lifelong readers. Students are given a choice of literature from an age- and reading level-appropriate book collection. After a period of independent reading, students break into groups and discuss what they've read, book club-style, followed by journaling. When this strategy is successful, students are able to delve deeply into the meaning of the literature, develop critiquing skills, and have a valuable discussion with their classmates about the book that they chose. Teachers who use this strategy finds that it can lead to a classroom that is engaged with literature.

References

1. <https://eduvoice.in/modern-teaching-methods/#0-what-is-modern-teaching->
2. <https://resilienteducator.com/classroom-resources/teaching-strategies-for-english-teachers/>

IDIOMS FROM THE WORLD OF TECHNOLOGY

Makhbuba Toshpulatova

TATU Farg‘ona filiali Xorijiy tillar
kafedrası o‘qituvchisi

Annotation: This article describes some features of idiomatic expressions. They can be used in the world of technology and there are given several idioms related technology and computer in this article.

Keywords: idiom; natural language use, technology industry, software or hardware development, technology-based idioms.

An idiom is a phrase or saying that is commonly used in everyday English to express certain ideas or opinions. Understanding English idioms is important because they require a deeper familiarity of the English language to comprehend what someone means when they use them in conversation. Idioms add color and texture to language by creating images that convey meanings beyond those of the individual words that make them up. Idioms are culturally bound, providing insight into the history, culture, and outlook of their users. This is because most idioms have developed over time from practices, beliefs, and other aspects of different cultures. As a culture changes, the words used to describe it also change: some idioms fall out of use and others develop to replace them. Idioms are also used to express a sense of time, place, or size.

Idioms are also used in the sphere of technology. We use technology in every single part of our lives – from communicating with each other, entertainment and work. So it only seems natural that technology should have an important role in our language too! Idioms are far from uncommon throughout the technology industry. Whether you’re in software or hardware development or handle the business end of an IT company, you’re going to hear phrases such as *kill two birds with one stone*, *bells, and whistles*, *everything’s running ship-shape*, and *in Layman’s terms*, just to name a few.

These expressions are shorthand for the much more complex processes going on, keeping communications between developers quick and universal. Idioms also make it far easier to communicate what developers are handling to the business side of the company. Despite the prevalence of shorthands, idioms, and expressions in the tech industry, you hardly ever hear any technology-based idioms.

Where are All the Computer Idioms?

Although idioms have been around for quite some time and they serve as the basis for memes in more recent years, there is still a serious lack of computer and technology-based idioms.

Technology is all around us and it is really changing the way we live our lives. Some say technology is making things better and others say that it is making things more complicated. Whatever you think you cannot deny that technology is here to stay!

So, we have compiled a several idioms that have been given to us by the technology world. There are some fantastic ones here and they can also be used to describe things in the human world.

- **to pull the plug** - to stop something in its tracks, to stop it immediately

Example: The business was not doing very well in the last 3 months, and the owners decided to pull the plug.

- **to blow a fuse** - when somebody blows a fuse, they get angry or agitated very quickly, and they really explode

Example: The customer is going to blow a fuse if we don’t deliver it on time.

We can also use it in the negative.

Example: I’m sorry, Dad, I had a slight accident with the car, but please don’t blow a fuse.

- **to get your wires crossed** - to misunderstand somebody

Example: We got our wires crossed; I thought you were picking Jack up.

- **nuts and bolts** (of something)- the finest practical details of something rather than theories or ideas about it

Example: Ahmad has worked in this business for 20 years; he knows the nuts and bolts.

- **to be on the same wavelength** – to have the same thoughts, the same intentions ; to

understand exactly the same thing

Example: After the first few brief conversations, we already knew that we were on the same wavelength.

- wheels within wheels – a lot of bureaucracy, hidden or unknown reasons that make a particular situation very complicated, difficult and slow

Example: Wheels within wheels. You’ve got to fill in this form, you’ve got to fill in that form, you’ve got to talk to this person. It takes forever to get something done.

- (all the) bells and whistles – additional fancy features and extras that make a product very attractive

Example: This is the first time that we’ve launched a product in many years. We want it to be a real success; we want to capture the public’s imagination, so let’s really give it all the bells and whistles.

- to be right on the button - to be exactly right

Example: He confirmed her suspicions; he was right on the button.

- to be at the cutting edge - to be right there in the lead, at the front

Example: Apple is always at the cutting edge of technology. The company has become a leader in the industry.

- Make Someone Or Something Tick - to get something or someone going; to get someone interested; to get something moving along

Example: We need to introduce new people to the company that will help to make the business tick.

- Pushing buttons - doing something specific to deliberately provoke a reaction – often a negative one.

E.g. “Whenever I see my sister she knows just what buttons to push to make me really angry.”

Contextualizing idioms is very difficult. Idioms are so deeply connected to cultural identity and communication norms that non-native speakers have difficulty in using them correctly. The best way to begin a study of idioms is to improve comprehension. We suggest that the teacher first focus on understanding definitions and situations so that students can make sense of what they hear or read.

USED LITERATURE

1. John I. Liontas a, Refocusing the Digital Lens of Idiomaticity: A Second Look at Understanding Idiomaticity in CALL1
2. Hinkel, E. (2017). Teaching idiomatic expressions and phrases: Insights and techniques.
3. Smith, B. (2016). Technology in language learning: An overview. New York, NY: Routledge

“BOBURNOMA”DA KELITIRILGAN IJODKORLAR TAVSIFI

Yo‘ldoshaliyeva Muyassarxon Yo‘ldoshboy qizi

Andijon davlat universiteti filologiya fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: bu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida keltirilgan ijodkorlar va ularning taxallusi, yozgan ijod namunalaridan keltirilgan. Har bir shoir va yozuvchilarga alohida to‘xtab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, shoir, taxallus, bayt, antraponimlar.

“Boburnoma” -millatimizning rahnamosi, Andijonimizning suyuqli farzandi, Zahiriddin Muhammad Bobur qalamiga mansubdir. Ijodkor asarni o‘n ikki yoshida otasi- Umarshayx Mirzo vafotidan so‘ng, taxtga o‘tirgach yoza boshlagan. Asarni umrining oxirida yakunlagan. “Boburnoma”-esdalik asar hisoblanadi. Boburnoma — jahon adabiyoti va manbashunosligidagi muhim va noyob yodgorlikdir. O‘zbek adabiyotida dastlabki nasriy, memuar va tarixiy-ilmiiy asar. Asar eski o‘zbekcha, ya’ni chig‘atoy tilida yozilgan taxminan 1518/19—1530-yillarga to‘g‘ri keladi.. “Boburiya”, “Voqeoti Bobur”, “Voqeanoma”, “Tuzuki Boburiy”, “Tabaqoti Boburiy”, “Tavorixi Boburiy” kabi nomlar bilan ham ma’lum. Boburning o‘zi esa “Vaqoye” va “Tarix” degan nomlarni ishlatgan. Boburnomada 1494—1529-yillarda Markaziy Osiyo, Afg‘oniston va Hindistonda sodir bo‘lgan tarixiy, siyosiy voqealar yilma-yil o‘ta aniqlik bilan bayon qilingan bo‘lib, ular muallif hayoti va siyosiy faoliyati bilan bevosita bog‘likdir. Asar keng qamrovli bo‘lib, turli sohalar haqida ma’lumot beradi. Kitobxonga din va shariat, etnografiya, insonshunoslik, astronomiya, tabobat, harb ilmi, xalq og‘zaki ijodi, matematika, bog‘shunoslik, shahar qurilishi, tush ta’birigacha o‘nlab ilmlardan muhim va qiziqarli ma’lumotlar beradi. Bu asar mazmuni, voqealariga e’tibor bergan kitobxon: “Boburning qiziqmagan va bilmagan sohasi yo‘q ekan”, degan xulosaga kelishi mumkin. Darhaqiqat, bu ajoyib fazilatlar uning ko‘p qirrali faoliyatiga xos va mosdir. Shu sababli ham asar qomusiy deb aytiladi.

Antropologiya- nomshunoslikning kishi ismlarini o‘rganuvchi bo‘limi. Ular tarkibiga otasining ismi, familiyasi, laqabi va taxallusi kiradi. Asarda juda ko‘plab tarixiy shaxslar berilgan. Biz bulardan ayrimlari bilan tanishib o‘tamiz.

Boburning amakilari Sulton Mahmud va Sulton Ahmadlar bo‘lgan. Kichik amakisi Sulton Mahmudning “Olachaxon” degan ikkinchi ismi ham bo‘lgan. Bizda nega bunday deyilgan savoli tug‘ilishi tabiiy. Bunga sabab qalmoq va mo‘g‘ul tillarida “qotil”ni “olacha” deb atashidir. Umrining ko‘p qismi janglarda o‘tgan Sulton Ahmad bir necha marta qalmoqlar yurtini bosib olgan, ko‘p odamlarni qirib tashlagan. Olachaxon nomi ham qalmoqlar tomonidan berilgan.

Mastam, ey muhtasib, imroz zi man dast bidor

Extisobam bikun, on ro‘z ki yobi xushyor.

Bu fors-tojik tilida yozilgan g‘azal Sulton Malik Koshg‘ariyning o‘g‘li Ahmad Xojabek qalamiga mansub. Amakisi vafotidan so‘ng Samarqand hukumatini boshqargan. Xojabek xushta‘b va mardona kishi bo‘lgan. “Vafoiy” taxallusi bilan she‘rlar yozib devon tartib bergan. Navoiy Hirotdan Samarqandga kelgan paytlari ular bilan hamsuhbat bo‘lar edi.

Sulton Abusaid huzurida xurosonlik tunqo‘riqchilar ham bo‘lgan. Ana shunday shaxslardan biri Ayub bo‘lgan. Sulton Mahmudga xizmat qilgan. Hazilkash va so‘zamolligi uchun, Sulton Mahmud Mirzo unga “Behayo” laqabi bilan xitob qilgan.

Asarda Boysung‘ur Mirzoga ham alohida tavsif berib o‘tilgan. Adolatli, xushchaqchaq, kamtar va fazilatli inson bo‘lgan. Ichkilik ichmagan paytda namozlarini to‘la-to‘kis ado etar edi. Nasta’liq xatida chiroyli baytlar bitgan.

Soyalar az notavoni jo-bajo meo‘ftam

Gar nagiram ro‘i devorr zi po meo‘ftam.

Bu baytlari el orasida mashhur bo‘lgan. Boysu urush Mirzo el orasida “Odiliy” taxallusi bilan ijod etgan, biroq devon tuza olmagan. Yana bir buyuk ijodkor Temuriylar vakili Husayniydir. Husayn Bayqaroning ayrim hislatlari Umarshayx Mirzoga o‘xshab ketadi. Ikkisi ham kabutarbozlikka qiziqishgan, o‘z parrandaxonalarida turli xildagi kabutarlarni boqishgan. Mohir va baquvvat askar bo‘lishgan. Husayn Boyqaro “Husayniy” taxallusi bilan ijod qilgan. She‘rlarini barchasini bir vaznda yozgan. Devon tartib qilgan. Uning o‘g‘li shoh G‘arib Mirzo jismonan zaif bo‘lsa-da, she‘riyatda kuchli va iqtidorli ijodkor edi. “G‘aribiy” taxallusi bilan fors va turkiyda ajoyib

she'rlar yozgan.

Darguzar didam paripo 'y shudamdevonavash,

Chist nomi o', boshad nadanam xonaash.

Yuqoridagi baytlar Garibiyning ijod mahsulidir.

Alisher Navoiy betakror ijodkor. Navoiy turkiy she'riyatimizdagi naziri yo'q edi. U she'rlariga ikki taxallus qo'llagan. Turkiy she'riyatiga “Navoiy”- navo qiluvchi va forsiy she'rlariga –“Foniy”, ya'ni o'tkinchi demakdir. “Boburnoma”da muallif Navoiyga bir gap bilan : “ Turkiy she'riyatda hech kim unchalik ko'p va ho'p yozgan emas” deb ta'riflaydi.

O'rta asrlar she'riyatiga qo'rqinchli so'z va ma'nolari bilan iz qoldirgan , she'rni g'alati qilib aytuvchi Shayximbek ham “Suxayliy” taxallusi bilan she'rlar bitgan.

G'am kechasi ohimning quyuni osmonni o'rnidan qo'zg'atdi

Ko'z-yoshim semining ajdahosi yer yuzini yutib yubordi.

Har bir ijodkor o'z kasbi, shajarasiga qarab taxallus tanlagan.Osafiy Vazir o'g'li bo'lgani uchun “Osafiy”, ya'ni “Vazir” taxallusini olgan . Garchi she'rlari ishq-muhabbat va ehtirosdan bahrasiz bo'lsa-da, tasvir jilolari va ma'nodan holi emas.

Binoiyning otasi Ustoz Muhammad Sabz binokor bo'lgani uchun Binoiy taxallusi bilan she'rlar mashq qilib turgan.G'azallarida rang va kayfiyat sezilib turadi. Mevalar haqida doston yozgan, lekin unchalik yoqimli bo'lmagan.

O'tmish adabiyot va tarix, musiqa va san'atdan yaxshi xabardor bo'lgan, diniy ta'limotga chin ixlos qo'ygan Bobur har doim olimu fozillar davrasida bo'ldi, xususan ijod ahliga, kasbu hunar sohiblariga samimiy ehtirom ko'rgazib homiylik qildi, ularni moddiy va ma'naviy rag'batlantirib turdi. Ijod va san'at ahliga bunday mehrli munosabat aslo bejiz bo'lmagan. Bobur tabiatan ijodkor edi. Yigitlik yillaridan boshlab to umrining oxirigacha samarali ijodiy ish bilan shug'ullandi, har qanday sharoit va vaziyatlarda ham ijoddan to'xtamadi, natijada, har jihatdan muhim boy ilmiy va adabiy meros qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobur. Tanlangan asarlari. T.: 1958.
2. Bobur, Boburnoma. T.: 1960, 1989.
3. www.ziyouz.com.kutubxonasi

ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДКИКОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 7-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.03.2022

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000